տաճարող, ժլատ և երկչոտ: Նոյն տպաւորութիւնն էլ գործելու է հրէաների վրա. ուրեմն ինչ հարկ կար խօսք և առանց պատճառի վիրաւորել հրէաների ազգային զգացմունքը:

Մենք մոռացանք յիշել, որ յուշարար պ. Մատինեանցը ընծայ ստացաւ մէկ ոսկէ ժամացոյց:

***

ՆԱՄԱԿ ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ

9 ապրիլի

Գուցէ «Մշակի» ընթերցողներին յայտնի չը լինի, որ Մոսկվայում կայ մի Գասպարեան Անկելանոց, որի հիմնադիրը կտակել է մօտ 60 հազար րուբլի այն նպատակով, որ այդտեղ ապաստան գտնէին անանկ, հիւանդ և անկեալ մոսկովարնակ հայեր: Այս անգամ ես կամիմ մի քանի հետաքրքրական տեղեկութիւններ հաղորդել այդ բարեգործական հիմնարկութեան մասին—Յիշեալ անկելանոցը՝ որ հիմնված է 1875 թ. ունի կայսերահաստատ կանոններ և առանձին կառավարութիւն, որ յանձնված է 5 անդամից բաղկացած խորհրդարանին: Անդամներին ընտրում է հայ ժողովուրդը՝ երեք տարի ժամանակով և իւրաքանչիւր տարի հաշիւ է պահանջում այդ անդամներից անկելանոցի նիւթական և տնտեսական վիճակի վերաբերմամբ: Իւրաքանչիւր տարվայ նման՝ այս տարի էս—մարտի 23-ին կայացաւ տարեկան ժողովը՝ ուր հաւաքվել էր բաւականին բազմութիւն հայ ժողովրդից: Հաշիւները՝ սովորական ձևով ընդունվելուց յետոյ՝ պ. Գ. Քանանեանցը յայտնեց, որ մի առաջարկութիւն ունի անելու ժողովին, այն է—կարելի չէր արդեօք ընդարձակել Գասպարեան անկելանոցի այն յօդուածը, որ թոյլ է տալիս եկամուտից աւելորդ մնացած գումարը ծախսել անկելանոցից դուրս հարկաւորած պէտքերի վրա, օրինակ՝ օգնել ոչ միայն չքաւոր հիւանդին, կամ զառամեալ անդամալոյծին, այլ և այնպիսի չքաւոր անձանց, որոնք նոյնպէս կարօտութիւն ունեն թէ կենսական և թէ մանաւանդ մտաւորական պէտքերի: Եւ որպէս զի կարելի լինի իրագործել այս առաջարկութիւնը՝ պարոնը առաջարկում է անդամներ հրաւիրել մոսկովարնակ հայերից՝ տարեկան մի որոշ գումարով—Այս միջոցով նա յոյս ունի բաւականին փող ժողովել և հոգալ այնպիսի պէտքեր, որոնք դուրս են Գասպ. Անկելանոցի կանոնադրութիւնից—Այդ առաջարկութիւնից յետոյ սկսան երկար խօսել և քննել, թէ որքան իրագործելի են այս պայմանները: Այնուհետև սկսաւ խօսել արժ. հայր Սուքիասեանցը: Սա յայտնեց, թէ ինքն էլ ունի անելու մի առաջարկութիւն, որի նպատակը համարեա մի և նոյնն է, ինչ որ նախընթաց առաջարկութեան, միայն ձևը և իրագործելու միջոցը այլապէս է: Նա ասաւ, որ ինքն նախադրած է կազմել մի բարեգործական ընկերութեան, որ ցանկալի կը լինէր հիմնել Մոսկվայի հայերի մէջ—նախ չքաւոր պանդուխտ հայերին և անանկ ընտանիքներին օգնելու և ապա հայազգի երկու սեռին պատկանեալ աշակերտներին և ուսանողներին նիւթական նպաստ հայթհայթելու նպատակով: Ընկերութեան եկամուտը կը կազմւի պատուաւոր անդամների միանուագ և տարեկան տուրքերից, կամաւոր նուիրատուութիւններից և եկեղեցում տուփերով ժողոված նուէրից: Պատուաւոր անդամներ հրաւիրելու է բոլոր հայաբնակ քաղաքներից, և այլն:

Ժողովը՝ լսելով այս երկու առաջարկութիւնները, համամտութիւն տուեց նրանց նպատակին և որպէս զի աւելի մանրամասն քննվէին այդ խնդիրները և պարզվէին այն մութ տեղերը, որոնք տեղի տալիս էին երկար վիճաբանութեան—վճռեց մի յանձնաժողով ընտրել և նրան յանձնել յիշեալ երկու առաջարկութիւնների քննութիւնը.—արդեօք, որն աւելի իրագործելի է և ներկայ պահանջներին յարմար, ինչ աստիճանի ձեռնտու է փող ձեռք բերելու այս կամ այն միջոցը և այլն:

Յանձնաժողովի անդամ ընտրվեցան հայր Սուքիասեանցը, պ. պ. Գ. Քանանեանցը, Ն. Ներսիսեանցը, Զ. Մսերեանցը և Ալաջալեանցը: Յանձնաժողովը արդէն մի քանի նիստեր ունեցաւ, բայց դեռ որոշապէս յայտնի չէ, թէ ինչ է վճռել և ինչ կարգադրութիւն արել: Ասում են, որ շուտով ընդհանուր ժողով է լինելու: Ցանկալի է, որ յանձնաժողովը նոր ընկերութեան խնդրի վրա առանձին ուշադրութիւն դարձնէր և աշխատէր իրագործել՝ որքան հնար է: Մենք հաւատացած ենք, որ Մոսկվայում դժուար չէ բարեգործական ընկերութիւն հիմնել. ամենակարևոր մասը—փողը—այստեղ աւելի դիւրին է ձեռք բերվում, քան որ և է այլ տեղ. բայց միթէ այստեղի հասարակութիւնից չեն գտնվի 5—10 մարդիկ, որ կառավարէին այդ ընկերութիւնը: Ուրեմն յանձնաժողովին մնում է եռանդով աշխատել այդ խնդրի վրա և ոչինչ ջանք չը խնայել հիմք դնելու այնպիսի մի հիմնարկութեան, որ եթէ ոչ այժմ, գոնէ մի ժամանակ կարող է մեծ օգուտ բերել թէ Մոսկվայի հայերին և թէ մանաւանդ մերազնեայ պանդուխտ ուսումնատենչ երիտասարդներին և օրիորդներին:

Խ.

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

18-ին ապրիլի

Մորեխի երևալու լուրը ընդհանուր սարսափ է գցել գանձակեցոց վրա. Թողնենք զանազան կողմերից մեզ հասած անմխիթար լուրերը և խօսենք միայն «Շիխ» անուանած տեղի վրա: Այդ հողը ընկած է Գանձակից վեց վերստաչափ հեռաւորութեամբ ներքև դէպի Ղարաբաղի ճանապարհը. ականատեսները պատմում են, որ մի քառակուսի վերստաչափ տարածութեամբ այդ դաշտումը մորեխը դուրս է եկել, դեռ շատ մանր են և կոտորելու համար ամենայարմար ժամանակն է: Չէ կարելի չը գովել ոստիկանութեան եռանդը այդ մարդկային ազգի թշնամիներին ոչնչացնելու համար. ահա մօտ երկու շաբաթ է օրական 40—50 մարդ քաղաքից թաղապետների հետ գնում են յիշեալ դաշտը, տանում են իրենց հետ ոստիկանութիւնից նախապատրաստած նաւթը և ճիլոպը, նախ մորեխը ցախ-աւելներով սրբում, ժողովում են մէկ կալաչափ տեղ, ապա նաւթը ածելով ճիլոպի վրա վառում և մորեխի վրայով քաշ տալի: Այս միջոցը շատ և շատ է պիտում: Ասում են, որ կոմիտետից նախապատրաստած գործիքը մորեխ կոտորելու համար բոլորովին անօգուտ է և չը նայելով որ ամեն օր կոտորում են միւս օրը տեսնում են դարձեալ նոյն չափով դուրս եկած: Միակ մխիթարականը այն է, որ ժողովուրդը որ անցեալ տարի մորեխի վրա նայում էր իբրև երկնքից եկած պատժի և մահացու մեղք էր համարում նորան ձեռք տալը, այժմ փորձով դառնութեան դասը առնելուց յետոյ մասամբ թողեց այդ նախապաշարմունքը. մեծ եռանդով դիմադրում է իր թշնամուն և անխնայ կոտորում է: Եթէ այսպէս շարունակվի, յուսալի է, եթէ ոչ բոլորովին, գոնէ մեծ մասամբ կը ոչնչացնեն:

Դեռ մորեխի սերմը բերելը շարունակվում է. չէ կարելի շնորհակալութիւն չանել մեր պ. քաղաքապետին և չը գովել նորա եռանդը և անձնանուիրութիւնը այս գործի մէջ. ժողովուրդը գրաւվելով քաղաքապետի յորդորանքներից, խրախուսանքներից և առատ վարձատրութիւնից կրկնապատկում է իր աշխատանքը. այժմ բերում են օրեկան մօտ 40—50 փուդ, մինչև այժմ միայն քաղաքապետի ձեռքով գնվել է աւելի քան 800 փուդ սերմ, իւրաքանչիւր փուդը 10 րուբլով. այս մորեխի դուրս գալու ձայնի վրա հացի գինը դարձեալ բարձրացաւ:

Այսպիսի մի նեղ ճգնաժամում, որ ամենատեսակ պատահմունքներից անխուսելի է, քաղաքիս Քլիսաքանդ թաղը բոլորովին ազատ է, միայն երբեմնապէս, որ սովածութիւնից և անճարութիւնից ստիպված ալիւրի կամ թխած հացի գողութիւն էր լինում, այն էլ վերջացաւ. այսպիսի խաղաղութեան համար մենք՝ թաղեցիքս պարտական ենք թաղապետ Ձ...բէկ Մ. Շ....եանցի արթնութեանը. այս պարոնը գովելի է նորանով, որ պատահածները առանց բանալու չէ թողում:

Թանգութիւնը տարածվելով Գանձակի մերձաւոր գիւղերի մէջ նորանց բնակիչներին քշել է դէպի Գանձակ. այժմ ամեն մի քայլափոխում մարդ պատահում է փողոցներում խումբերով գիւղացիների, որոնք, ողորմութիւն հաւաքելով, ապրում են:

***

ՆԱՄԱԿ ԹԷԼԱՒԻՑ

18 ապրիլի

Տարւոյս փետրվարի 26-ին Տէր-Արէլ Սուքիասեանի ձեռքով Թէլաւից ուղարկվեցաւ ձեր խմբագրութեանը յօգուտ սովալլուկների 304 ր.: Այդ գումարից մենք խնդրել ենք 100 ր. յատկացնել «Արարատեան» ընկերութեանը, ուրեմն յօգուտ սովալլուկների մնաց միայն 204 ր.: Այդ նուէրը ուղարկելուց յետոյ Թէլաւում քահանաներից և աշխարհականներից կազմակերպվեցաւ մի մասնաժողով ստորագրութիւնը շարունակելու: Մի և նոյն ժամանակ գործակալի անունով կոնսիստորից բաշխվեցաւ մի ժապաւինեալ մատեան մի և նոյն նպատակի համար: Ինչպէս տեղեկանում ենք, չորս քահանաների, այսինքն գործակալ հօր, տէր-Արէլի, տէր-Կարապետի և տէր-Յովսէփի միջնորդութեամբ եկեղեցիներում հաւաքվել և մուծվել է այդ մատեանի մէջ մինչև 265 ր.: Այդ գումարը կարծեմ արդէն ուղարկված է կոնսիստորը, բայց նուիրողները ցանկանում են, որ այդ փողը յանձնվի ձեր խմբագրութեանը և հրատարակէք նրանց ազգանունները: Թէ որքան կը յարգէ կոնսիստորը ժողովրդի իրաւացի պահանջը և ցանկութիւնը—մենք այդ չը գիտենք: Մենք լսում ենք որ մինչև անգամ անբաւականութիւն է ծագել ժողովրդի և

հօսանքով զարկեց նրա գլխին, և լուսաւոր աշխարհը մթնեց նրա առջև: Նա այլ ևս ոչինչ չէր տեսնում, նա այլ ևս ոչինչ չէր զգում: Նա իր մարմինը մեքենաբար ցած թողեց մի թումբի վրա և երկար, գլուխը երկու ձեռքով բռնած, գտնվում էր խոր-տենդային ապշութեան մէջ: Յանկարծ նրան երևեցաւ նազելի պատկերը. նոյնպէս տխուր, նոյնպէս յուսահատ և նոյնպէս արտասուալից աչքերով, որպէս տեսել էր նրան այն վերջին գիշերում, պարտէզի լռութեան մէջ, երբ նա իր աղաչաւոր թևքերը փաթաթած սիրած երիտասարդի պարանոցին, ասում էր նրան. «տար ինձ...հեռացրու այդ երկրից...ես վախենում եմ քրդերից»...Ինչու չը տարաւ նրան Վարդանը, ինչու թողեց նրան Վարդանը....Վարդանը այժմ այդ խորհել չէր կարող. շուարման մէջ կաշկանդվում է, դադարում է միտքը:

Բայց որքան դառն յիշողութիւններ զարթեցնում էին նրա մէջ այդ տխուր աւերակները: Շատ ժամանակ չէր անցել, որ նրանք շէն ու հաստատ էին, շատ ժամանակ չէր անցել, որ նրանց մէջ բնակվում էր մի հոյակապ ընտանիք լի և խաղաղական կեանքով: Ինչ եղաւ, ուր էր այժմ այդ ընտանիքը: Նա աչք ձգեց կանանոցի վրա, որի ծխից և մուխից մրոտված չորս պատերն էին միայն մնացել. առաստաղը իջած էր: Այստեղ ծերունու բազմաթիւ հարսները, աղջիկները և թոռները, ամբողջ օրը մի կենդանի շարժողութեան մէջ, վժվժում էին, գործում էին, աշխատում էին, և միշտ ուրախ էին, որովհետև ապրուստի կարօտութիւն չունէին: Այժմ այլ ևս չէր լսվում ոչ երեխաների աղմուկը և ոչ էլ հոգատար մայրերի զգուշաւոր ձայնը: Նա իր հայացքը դարձրեց ծերունի Խաչոյի օդայի վրա, որ բոլորովին կործանված էր: Նա յիշեց այն աղմկալի գիշերները, երբ ինքը պ. Սալմանի, տանուտէրի և նրա որդիների հետ, այդ օդայի մէջ, ջերմ ոգևորութեամբ վիճում էին, խորհում էին, և հարիւրաւոր ծրագիրներ էին պատրաստում թշուառ ժողովրդին իր ներկայ տառապանքներից ազատելու, և նրան մի բախտաւոր կեանք ստեղծելու համար: Իսկ այժմ բոլորը ոչնչացած էր տեսնում, թէ խորհողներին և թէ խորհուրդը...

Ահա այնտեղից մարդիկ են երևում: Մինչև այն րոպէն ամբողջ գաւառում ոչ մի մարդկային արարած չը տեսաւ Վարդանը: Աւերակների մէջ մարդիկ էին երևում: Այդ բաւական ուրախացրուց Վարդանին: Նա մօտեցաւ: Մի քանի ողորմելի քրդեր, բրիչները ձեռք առած, փորում էին տան փլատակների հողակոյտերը: Վարդանը ճանաչեց նրանց: Դրանք ծերունի Խաչոյի հովիւներն էին իրանց կնիկների և երեխաների հետ: Տղամարդիկը փորում էին հողը, իսկ կնիկները նրանց մէջ իրեղէններ էին որոնում: Հրդեհից կործանված տան մէջ դեռ շատ բաներ մնացել էին հողի տակ աւարանից ազատվելու—

—Աստուած ուժ տայ, ասաց Վարդանը ողջունելու այն ձևով, որպէս ողջունում են բանուորներին:

—Բարով եկար, պատասխանեցին նրան:

—Ինչ էք պտռում:

—Ձեր բարի աչքերով տեսնում էք, պատասխանեցին քրդերը, շարունակելով իրանց գործը:

Վարդանը դառնալով քրդերից մէկին, հարցրեց.

—Ճանաչում ես ինձ, Խլօ:

—Ինչպէս չը ճանաչել քեզ, աղա, դու մեր տիրոջ՝ տանուտէր Խաչոյի բարեկամն էիր, շատ անգամ այս տանը ապրանք էիր բերում ծախելու, և ամեն անգամ չէիր մոռանում քո ծառայ Խլոյի երեխաներին մի բան բաշխել:—Տես, այդ էլ քո տուածն է, նա ցոյց տուեց իր կնոջ հագուստը, որ կարված էր կարմիր գօլաւոր չթից:

Վարդանը սկսեց հարցնել, թէ ինչ պատահեց այս տան հետ, ինչու այս գիւղը այսպէս աւերակ դարձաւ, ինչ եղան նրա բնակիչները:

Հովիւը բրիչը դրեց գետնին, սրբեց ճակատի քրտինքը և նստեց, կարծես, նրա պատմութեան համար բաւական հանգստութիւն պէտք էր:

—Թող մեր թշնամիներին էլ չը պատահի այն, ինչ որ պատահեցաւ այս տան հետ, ասաց նա ցաւալի ձայնով.—Մենք, իրան տեսեմ, չը գիտենք բոլորը. մենք այստեղ չէինք. մենք ոչխարները տարել էինք սարը արածացնելու: Երբ մութը պատեց, հօտը քշում էինք դէպի գիւղը. (այն գիշեր իմ կինը մի վատ երազ էր տեսել, ես միշտ սպասում էի, որ մի չար բան պիտի պատահի): Դեռ գիւղին չը հասած, յանկարծ յարձակվեցան մի խումբ քրդեր և սկսեցին թալանել հօտը: Ես իմ ընկերների հետ վազեցինք դէպի գիւղը օգնութիւն կանչելու: Տեսանք կրակը բռնել էր բոլոր գիւղը և ամեն կողմից վառվում էր: Տեսանք՝ քրդերով լցված էր ամեն տեղ: Շտապեցինք դէպի այդ տունը, տեսանք, նոյնպէս վառվում էր, ոչ մի կողմից հնար չը կար ներս մտնելու:

—Ինչ եղան տանեցիքը:

—Թող մեր որդիների գլխին գայ, եթէ նրանց մի բան պատահած լինի: Տանուտէր Խաչօն Հայրապետի և Ապոյի հետ տանը չէին: Նրանց դեռ շատ օրեր առաջ տարել էին դատաւորի մօտ: Ասում են, որ բանտումն էին: Կնիկներից նոյնպէս տանը ոչ ոք չը կար: Տանը մնացել էին ծերունու միւս որդիները. նրանց հետ ինչ պատահեց,—մեզ յայտնի չէ: Մենք եկանք և տունը կրակի մէջ տեսանք:

—Մեր տէրը՝ ծերունի Խաչօն բարի մարդ էր, շարունակեց հովիւը,—նա այնքան վախենում էր Աստուծուց, որ մրջիմ էլ կոխ չէր տայ: Ամենքը այս տան մէջ բարի էին, ճանճերին էլ չէին վշտացնում: Մեզ պահում էին իրանց որդիների պէս: Բայց թող անիծվեն էշիրաթները *), ամեն ինչ տակնուվրա արեցին... ամեն բան փչացրին...

—Ինչ պատահեց գիւղացիների հետ:

—Գիւղացիների մէկ մասը կոտորեցին, մէկ մասը գերի տարան, շատերն էլ փախան և ազատվեցան:

*) Էշիրաթ կոչվում են վայրենի, վրանաբնակ քրդերը, որոնք լաւ համարում չունեն իրանց հաստատաբնակ ցեղակիցների մօտ, որովհետև այս վերջիններիս հետ վարվում են նոյնպէս բարբարոսաբար, որպէս օտարների հետ:

«Ջրի մէջ խեղդվող մարդուն չոփից բռնելն էլ մեծ մխիթարութիւն է»: Հովիւի պատմութիւնը որքան ցաւալի և որքան դառն լինէր, այսուամենայնիւ, աղէց Վարդանի մէջ յոյսի մի փոքրիկ նշոյլ—Դեռ ամեն ինչ կորած չէ... մտածեց նա: Վարդանին յայտնի էր, որ ծերունի Խաչօն իր երկու որդիների՝ Հայրապետի և Ապոյի հետ պէտք է բանտարկված լինէին. բանտը կարող էր պատսպարան լինել նրանց քրդերի բարբարոսութիւնից զերծ մնալու, եթէ նոյն իսկ բանտի մէջ նրանց սպանած չը լինէին: Նրան յայտնի էր նոյնպէս, երբ խուզարկուները հետաքննութեան ներքոյ առին ծերունի Խաչոյի տունը, նա հեռացրեց իր տնից կանանց սեռը, որոնք անշուշտ պէտք է ծածկված լինէին բարեկամների և ազգականների մօտ, և Լալային անտարակոյս իրանց հետ տարած կը լինէին, և այսպէսով ազատ կը մնային ծերունու տանը հասած աղէտալի դժբախտութիւնից: Բայց ինչ կը լինէր նրանց վիճակը, եթէ մի և նոյն դժբախտութիւնը պատահած լինէր և այն տների հետ, ուր պատսպարված էին նրանք...

Հովիւի խօսքերի մէջ մի մխիթարական կէտ ևս կար. «գիւղացիների մէկ մասը կոտորեցին, մէկ մասը գերի տարան, շատերն էլ փախան և ազատվեցան», ասաց նա: Գուցէ այդ փախչողների թւում լինէր և Խաչոյի ընտանիքը, մտածում էր Վարդանը, գուցէ Լալան ևս նրանց մէջ լինէր: Բայց ուր գնացին, որտեղ փախան, այդ հարցերը սկսեցին տանջել Վարդանին: Հովիւները մի որոշ բացատրութիւն տալ չը կարողացան: Անցքերը պատահել էին գիշերով և այնքան յանկարծակի կերպով, որ ամեն ինչ թաղված էր խաւարի և մթութեան մէջ: Բայց Վարդանը իր գալու ժամանակ նկատեց, որ Ալաշկերտի ամբողջ գաւառը դատարկված էր հայերից: Անկարելի էր, որ բոլորին կոտորած կամ գերի տարած լինէին, ուրեմն, պէտք է տեղի ունեցած լինէր մի սարսափելի գաղթականութիւն,—դէպի ո՛ր կողմը, դէպի ո՛ր երկիրը....

(կը շարունակվի)

քահանաների մէջ այդ փողի մասին, որ այդ փողը անպատճառ ուղարկվի ձեր խմբագրութիւնը, բայց հոգևորականները չեն կամեցել, երևի վախենալով հոգևոր իշխանութիւնից. ինչ և իցէ մենք յոյս ունենք, որ այդ փողը կոնսիստորը կը յանձնէ ձեզ։ Այդ մի և նոյն ժամանակ Թէլաւի յանձնաժողովը կատարում էր իր գործը։ Մասնաժողովի կարգադրութեամբ Թէլաւը բաժանվեցաւ երկու մաս՝—Թէլաւ և Ջվելգալաւան և յանձնվեցաւ տիկիններին տուփերով շրջելու. Թէլաւի Թաղում շրջում էին հետևեալ տիկիններ՝ Անգ. Մարտիրոսեանց, Լիզա Մարգարեանց, Կեկել Սօգբոյեանց և Մաշօ Դաւթեանց, որոնք մի օրում հաւաքել էին 110 րուբլի։ Ջվելգալաւան թաղումը շրջում էին տ. Մարիա Թաթոսեանց և տիրուհի Մելանեայ Սուքիասեանց. դրանք էլ այդ օրը հաւաքել էին 87 ր.։ Մասնաժողովի անդամներից քննիչ Խ. Տէր-Սահակեանց, Գէորգ Տէր-Սարգսեանց, Յովհաննէս Սիմէօնեանց, Նազօր Սիմէօնեանց և Մկ. Վարդազարեանց փողոցներ շրջելով տուփերով հաւաքել էին 80 րուբլի։ Բացի սորանից օրերումս վախճանվեցաւ մի 110 տարեկան կին և նրա ժառանգները՝ Ն. Սիմէօնեանց և Ն. Մարգարեանց քահանաների յորդորանքով յօգուտ սովալլուկների փոխանակ քելեխի նուիրեցին և մեզ յանձնեցին 70 րուբլի։ Մասնաժողովի անդամ քննիչ Խ. Տէր-Սահակեանը տեղւոյս կլուբում հաւաքել էր 40 րուբլի։ Ուրեմն մեր այժմ ձեզ ուղարկած գումարն է 387 ր., խնդրեմ կլուբում ստորագրած նուիրողների ազգանունները տպագրէք, որոնք բոլորը այլազգի են. Кн. Алек. Вахваховъ 3 р., վրացի Թախսօրօ Մաճավարիանի 1 р., кн. Д. В. Джоржадзе 3 р., Неизвѣстный 50 к., кн. В. Силамоновъ 1 р., Кон. Лазревъ 1 р., кн. Георгій Вахваховъ 1 р., кн. Зах. Вахваховъ 1 р., В. Ивановъ 1 р., Леонтій Григора швили 1 р., кн. Коте Джорджадзе 1 р., Хатиевъ 1 р., Алек. Кикнадзе 1 р., кн. Н. З. Челокаевъ 5 р., Илья Зараповъ 1 р., Датико Месхіевъ 3 р., кн. Дав. Вахваховъ 1 р., Сакварелидзе 50 к., Исаакъ Мамаціанцъ 1 р., Георг. Карсонгозовъ 2 р., Гавріилъ Чичавадзе 1 р., Х. Зараповъ 50 к., Тамазъ Андрониковъ 50 к., Алек. Добровольскій 1 р., С. Бахутовъ 1 р., և Խ. Տէր-Սահակեանց 4 ր.։ Եկեղեցիներում հաւաքուած գումարին մասնակցում էին տիկին Մ. Տէր Սահակեանց, տիրուհի Մ. Սուքիասեանց և իշխանուհի Տ. Արղութինսկի, որոնք ափսէներով դանձանակ էին ման գալի։ Բացի սորանից այս մասնաժողովի կարգադրութեամբ, այս յօգուածում յիշուած չորս քահանաների մօտ հաւաքում է հին և նոր, կարած և չը կարած շորեր։ Այդ շորերը արդէն հասցրած են բաւականի քանակութեամբ, բայց, յարգոյ խմբագիր, ցանկալի է իմանալ, թէ այդ շորերը ում մօտ կամ ինչ ճանապարհով պէտք է ուղարկել։ Մասնաժողովը վաղուց ուղարկել ձեզ, բայց չը գիտենք շորեր ևս կընդունէք թէ ոչ։ Սրա մասին սպասում ենք ձեր պատասխանին «Մշակի» միջոցով։ Չեմ կարող այստեղ առ ի սրտէ շնորհակալութիւն չը յայտնել այս վսեմ գործում մասնակցող տիկիններին, քահանաներին և պարոններին, որոնք իրանց ամբողջ մեծ պահի քարոզները նուիրեցին այս սուրբ գործին և որոնց յորդորանքով յանձն առան տիկինները տուփերով շրջել։

Անդամ մասնաժողովի Գէորգ Բաղդասարեանց Տէր-Սարգսեանց

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Մարտի 29-ին

Ընդունեցէք մեր խնման յօգուտ Թիւրքաց Հայաստանի սովատանջների, որ հանգանակութեամբ հաւաքեցինք և որի գումարն է վաթսուն րուբլի, խնդրեմ տպել ձեր լրագրում նուիրատուների հետևեալ անունները։

Սիմէօն Մ. Խզրաչեանց 3 ր., Արտէմ Ա. Մարգարեանց 1 ր., Արտեմ Խ. Սաղիեանց 1 ր., Յարութիւն Մանուչարեանց 1 ր., Սամսոն Մարտիրոսեանց 1 ր., Աղաջան Դ. Աէյրանեանց 50 կ., Իւան Տէր-Աստուածատուրեանց 1 ր., Գրիգոր Միրանցով 1 ր., Խաչան Աթանէսեանց 1 ր., Մովսէս Առուստամեանց 1 ր., Դաւիթ Սարգիսեանց 1 ր., Աստուածատուր Մելիքեանց 1 ր., Սարգիս Օհանէսեանց 1 ր., Աւէքսան Բաբաեանց 1 ր., Մարգարա Շահրազեանց 50 կ., Յակոբջան Պ. Մանկասարեանց 1 ր., Աւետիս Տէր-Գրիգորեանց 1 ր., Սարգիս Աբրահամեանց 1 ր., Աստուածատուր Սարգիսեանց 1 ր., Հայրապետ Աւետիսեանց 1 ր., Նուէր 1 ր., Պետրոս Ասրիեանց 1 ր., Մարտիրոս Աւետիսեանց 1 ր., Վարդան Ռօկանով 1 ր., Աւետիս Քեօչարեանց 1 ր., Կարապետ Առաքելեանց 1 ր., Յովսէփ Ջարքաղեանց 1 ր., Բաղիշ Դանիէլեանց 1 ր., Յակոբ Շաղիով 1 ր., Սահակ Տէր-Յակովբեանց 1 ր., Խոսրով Խոսրովեանց 1 ր., Աւէտիս Խոսրովեանց 1 ր., Կարապետ Տէր-Զաքարեանց 2 ր., Մնացական Ծատուրեանց 1 ր., Ալէքսեյ Ղազարեանց 1 ր. 20 կ., Աստուածատուր Սէյբերրակեանց 50 կ., Բաղասան Սարգիսեանց սուսեցի 1 ր., կրկին նուէր 15 կ., Աղամիր Եարամիշեանց 55 կ., Աստուածատուր Գուլիեանց 1 ր., Գարասիմ Հայրապետեանց 1 ր. Գրիգոր Պօղոսբէկեանց Նորաշենացի 1 ր., Յովսէփ Թէմուրեանց 2 ր., Յովսէփ Անանեանց 2 ր., Արշակ Տէր-Մկրտիչեանց 1 ր., Արզուման Խաչատուրեանց 2 ր., Արսէն Ս. Արզումանեանց 1 ր., Ա. Դ. Ա. 1 ր., Խաչատուր Դանիէլեանց սուսեցի 1 ր., Յարութիւն Դանիէլեանց 2 ր., Արտէմ Համբարձումեանց 60 կ., Գրիգոր Քեօչարեանց 1 ր., Սամուէլ Յովհաննէսեանց 1 ր. Խ... Տէր-Յովհաննէսեանց 1 ր., Հայրապետ Բալաքիրեանց 1 ր., Աւագ Պետրոսեանց 1 ր., ընդամենը 60 րուբլի։

Սիմէօն Մ. Խզրաչեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Հինգշաբթի, մայիսի 8-ին հայ դրամատիկական մշտական խումբը ԹԻՖԼԻՍԻ Ամառային թատրոնում յօգուտ պ. Սաֆրազեանցի կը ներկայացնէ «Քին կամ հանճար և անառակութիւն», դրամա 5 արարուածով և 6 պատկերով, հեղ. Ա. Դիւմայի, թարգ. պ. Աւալեանի։ Պ. Սաֆրազեանը որքան մեզ յայտնի է մշտական խմբի ամենաջան աշխատող դերասանն է. նա ոչ ոքի տոմսակներ չէ ուղարկում, որովհետև մի քանիսները նրա տոմսակները վերադարձրել են։

—

Ստացանք պ. Գրիգոր Անանեանից 10 ր. 40 կ. յօգուտ վանի սովելոց։ Այդ փողը կազմում է անցեալ ամսվայ նրա աշխատանքի արդիւնքից 5%, որ նա խոստացել է նուիրել սովատանջներին և ամեն ամիս տալիս է։

—

«St. Petersburger Zeitung» հաղորդում է, որ ապրիլի 25-ին փորձի համար կազմված է տելեֆոնական հաղորդակցութիւն Աէլքսանդրեան թատրոնի կայսերական միջին լօժայի և Անիչկով պալատի մէջ։ Այդպիսով բոլոր պիեսաները, որոնց կատարեց օրկեստրը պ. Պեսիպայի բենեֆիսին, կարելի էր լսել Թագաժառանգի պալատի մէջ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Голосъ» լրագրի մէջ տպված է հետևեալ ուշադրաւ յօդուածը։

Գրեթէ ամեն օր մենք լուրեր ենք հաղորդում Թիւրքաց Հայաստանի սարսափելի դրութեան մասին։ Բացի Թիւրքիայից ամեն տեղ նուիրատուութիւններ են հաւաքվում յօգուտ թիւրքահպատակ հայերի։ Սովը միակ դժբաղդութիւնը չէ, որ հասել է այդ թշուառ երկրին։ Դուցէ աղքատութիւնները և բռնաբարութիւնները սովից աւելի վնասում են երկրին, քանի նրանք սովի յայտնվելու պատճառներից մէկն են եղել։

Ինչպէս օգնել ցաւին։ Ամենից առաջ պէտք է պահանջել Բ. Դռնից, որ նա կատարէ այն պարտաւորութիւնները, որոնց նրա վրա դրել է Բերլինի դաշնագրի 61-դ յօդուածը։ Այդ յօդուածը ասում է հետևեալը։

«Բ. Դուռը առանց ուշացնելու պարտաւոր է իրագործել Հայերով բնակեցրած նահանգներում տեղական պահանջների համեմատ վերանորոգութիւններ և պաշտպանել նրանց ապահովութիւնը քիւրդերի և չէրքէզների դէմ։ Բ. Դուռը իր գործադրած միջոցների մասին տեղեկութիւններ կը տայ պետութիւններին, որոնք կը հսկեն նրանց կատարման վրա։»

Շուտով երկու տարի կը լրանայ այդ պարտաւորութիւնը ստորագրելուց յետոյ և աւելորդ է ասել, որ Բ. Դուռը ոչինչ չէ արել իր վստաւոր խոստմունքները կատարելու համար։ «Հայերով բնակեցրած նահանգները» առաջվայ պէս անպատիժ կողոպտվում են։ Դրանց մասին գաղափար ստանալու համար բաւական է ի նկատի ունենալ այն անիշխանութիւնը, որ տիրում է մայրաքաղաքի և նրա շրջակաների մէջ։ Կ. Պօլսի հայոց պատրիարքի բոլոր բողոքները Բ. Դուռը անուշադիր է թողնում և Հայաստանի մէջ տիրապետող սովի անգամ չէ կարողանում շարժել Թիւրքաց կառավարութեանը և զարթեցնել նրա մէջ իր պարտականութիւնները կատարելու զգացմունքը։

Գործերի դրութիւնը Հայաստանի մէջ այնպիսի սարսափելի բնաւորութիւն է ստանում, որ անգլիական գործակալները, որոնք իրանց պաշտօնական հաղորդութիւններով ձգտում են Թիւրքիայի դրութիւնը ծածկած ցոյց տալ, այլ ևս չը կարողացան ճշմարտութիւնը ծածկել։ Մենք միջոց չունենք գանել կարճառօտ հաշուել բռնաբարութիւնների բոլոր այն դէպքերը, որոնց ենթարկվում են թիւրքահպատակ քրիստոնեաները, որոնք կողոպտվում են ոչ թէ միայն վայրենի թափառականներից, այլ և Բ. Դրան ուղարկած պաշտօնական գործակալներից։ Հայաստանի դրութեան մասին որոշ գաղափար ստանալու համար, Կարնի անգլիական հիւպատոս սէր Տրոտտերին ուղղված Վանի փոխ-հիւպատոսի նամակից տեղեկութիւններ կը քաղենք։ Այդ նամակը Դերջանի մէջ բնակվող հայերի թշուառութիւններն է նկարագրում, բայց այդ նամակից կարելի է գաղափար ստանալ և ուրիշ նահանգներում բնակվող հայերի մասին, որոնք մի և նոյն դժբաղդ դրութեան մէջ են։ Արժանապատիւ հայը մահմեդականներից, գլխաւորապէս քիւրդերից հայերի վրա կատարած բռնաբարութիւնների այնպիսի մեծ քանակութիւն է հաշւում, որ մենք ակամայ պէտք է բաւականանք նրանցից միայն մի քանիսի վրա մատնացոյց լինել։

1) Կողոպտված են և քանդված հինգ եկեղեցիներ։

2) Վերջին երկու տարիների ընթացքում քիւրդերը անպատիժ 25 քրիստոնեայ են սպանել։

3) Բազմաթիւ կանայք առևանգված են և ուժով մահմեդականացրած են։

4) Հայերից խլել են 1500 սոմար ցորենի տարածութեամբ հող, միայն 6300 կովեր են խլել, բացի դրամական տուրքերից։

Գործերի այդպիսի դրութիւնը ի հարկէ բնաջնջում է անում քրիստոնեաներին և նամակի հեղինակի խօսքերի համեմատ 150 տուն բնակիչ ունեցող մի գիւղի մէջ քիւրդերի յարձակմունքից յետոյ միայն չորս տուն էին մնացել։ Գուզիջանի մէջ քիւրդ բէգերը 35 հայ գիւղեր իրանց սեփականացրել էին։ Նոյն իսկ հաւմնիւթիւրով հաւաքված տուրքերը անվերջանալի հարստահարութեան աղբիւր են կազմում։ Տուրքերը հաւաքողի հասնելուց առաջ երկրագործը իրաւունք չունի իր արդիւնքը դաշտերից հաւաքել։ Տուրքեր հաւաքողը գիտէ ի հարկէ, թէ այդ օրէնքը նրան ինչպիսի զէնք է տալիս և օրինաւոր բաժնի փոխարէն խլում բնակիչներից երկու, երեք անգամ աւելի է առնում, սպառնալով հունձը փտեցնել աշնանային անձրևների տակ։

«Թիւրքաց կայսրութեան ոչ մի բաժնի մէջ, ասում է Բերլինի դաշնագրի 62-դ յօդուածը, դաւանութեան զանազանութիւնը չէ կարող դրկել մէկին քաղաքային կամ քաղաքական իրաւունքները վայելելուց և հասարակական պաշտօններ վարելուց։ Դատարանների մէջ, դաւանութեան զանազանութեան վրա ուշադրութիւն չը դարձնելով, ամենքը կարող են վկայ լինել։» Բ. Դրան այս պարտաւորութեան իրագործումը շատ դիպչելի կերպով նկարագրում է հետևեալ փաստը, որ քաղում ենք նոյն նամակից։

Մշեցի մի մահմեդական Պետրի գիւղի բնակիչներին համոզեց, որ նրան հաւատարմատար ընտրեն իրանց մշակած հողը գնելու համար և նրանցից հաւաքած փողով մահմեդականը գնում է հողը և իր վրա է հաստատում։ Սարսափելի կերպով խաբված գիւղացիները ի հարկէ խնդրեն դանդատվեցին։ Տեղական փաշութիւնը մահմեդական վկայ պահանջեց, որին չէր կարելի գտնել, որովհետև գիւղի բոլոր բնակիչները հայեր են։ Մահմեդական վկայ չը լինելու պատճառով գիւղացիները ոչ թէ միայն չը կարողացան հողը ձեռք բերել, այլ կորցրին իրանց աշխատած փողերը։

Ժամանակ է վերջ դնել գործերի այսպիսի ամօթալի դրութեանը։ Եթէ Բ. Դուռը անկարող է իր պարտաւորութիւնները կատարել, միջազգային փորձը վաղուց ցոյց է տուել այդպիսի դէպքերի ժամանակ սովորական ելքը»....

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Կ. Պօլսից հեռագրում են մայիսի 5-ից, որ «Levand Herald» լրագրի խմբագիր, պ. Ուայտէկեր դատապարտված է տաս և ութ ամսվայ կալանաւորութեամբ բանտի մէջ. Այդ վճռի պատճառը այն է, որ չը նայելով արգելմանը, նա շարունակում էր հրատարակել իր լրագիրը։

—Մայիսի 6-ին Լօնդօնի մէջ լօրդ-մէրի նախագահութեամբ մի միտինգ կայացաւ Քիւրդիստանի, Հայաստանի և Արևմտեան Պարսկաստանի մէջ տիրապետող սովի առաջն առնելու միջոցները քննելու համար։ Այդ ժողովի ժամանակ անգլիական հիւպատոսների բազմաթիւ հեռագիրներ կարդացվեցան, որոնք ապացուցանում էին տեղական ազգաբնակութեան աղքատութիւնը։ Մի մասնաժողով է կազմված նուիրատուութիւններ հաւաքելու համար։ Գլադստօն նուիրեց 50 ֆունտ ստերլինգ։

—Կ. Պօլսից լրագիրներին հեռագրում են, որ Գալաթայի բնակիչները վճռել են Թիւրքաց կայսերական բանկի դիրեկտորի նախագահութեամբ մի վիճակախաղ կազմել, որ նրանց հաշւի համեմատ մօտ երեք միլիոն ֆրանկ եկամուտ կը տայ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կարսից մեզ գրում են, որ հացի թանգութիւնը օրըստօրէ աւելի անտանելի է դառնում. եթէ շուտափոյթ օգնութիւն չը լինի, ժողովրդի մանաւանդ ստոր դասը մեծ դժուարութիւնների պիտի ենթարկվի։ Սպասում են կառավարութիւնից օժանդակութիւն. համարեա բոլոր հողերը մնացել են անմշակ. երկրագործը ցանելու սերմ չունի։

***

Մեզ գրում են Կարսից, որ ապրիլի 24-ին ամբողջ օրը անընդհատ անձրև եկաւ. այդ միջոցին մի ահագին քար 150 պուդ ծանրութեամբ պոկվեցաւ քաղաքի միջնաբերդից, և գլորվելով ընկաւ մի հայ տան առաստաղի վրա, տունը իսկոյն փուլ եկաւ, ծածկելով իր տակ ամբողջ ընտանիք, որոնցից չորսը իսկոյն մեռան, իսկ մէկը սաստիկ վիրաւորված հիւանդանոց տարան։

***

Հին-Նախիջևանից մեզ հաղորդում են, որ հացը և ալիւրը խիստ սակաւ է. փողոցներում հանդիպում են քաղցածութիւնից նուաղած մարդիկ. ոմանք կերակրվում են միայն բանջարեղէններով. գարունը սկսել է և եղանակը մնում է այստեղ. բայց ձմեռվայ ցրտերից որթերը, մանաւանդ գիւղերում ցրտատար են եղել։

***

Մեզ գրում են Հին-Նախիջևանից, որ քաղաքային ուսումնարանի համար դեռ ևս հայոց կրօնուսոյց չէ ընտրված. պէտք է խոստովանված, որ արժանաւոր մէկ մարդ չը կայ. ձմեռը անասունների մեծ մասը ցրտից և քաղցածութիւնից կոտորվելով, մսի սաստիկ պահանջ է զգացվում, և իւղն ու պանիրը նոյնպէս սաստիկ թանգ են։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ